

Carl Rudbeck

Az elit növekvő problémái¹

Az utóbbi 100 évben három fő ideológia versengett a választók kegyeiért: a kommunizmus, a fasizmus és a liberalizmus. Az első kettő már sírba szállt – vagy legalábbis tetszhalott – a harmadik, az amely utolsóként állva maradt. Sokan kijelentették, hogy a liberalizmus végső győzelmet aratott. Ezek közül a legismertebb Francis Fukuyama, aki a győzelem biztos tudatában jelentette ki, hogy a történelem véget ért és a liberalizmus győzött. Már csak néhány elmaradott és ellenszegülő nép körében kell a nagytakarítást elvégezni, hogy ezek is megláthassák a fényt.

Sokan voltunk, akik naívan hittük, hogy a globalizációt és a piacgazdaság terjedését a föld mind nagyobb részén követi majd a liberalizáció. Oroszország és Kína talán kicsit dacosnak tűnt, de azt gondoltuk, hogy ők is hamarosan liberális demokratákká kell, hogy legyenek.

Mindez túlzottan optimista és téves következtetésnek bizonyult. Kína a legerősebb példa arra, hogy a szabadabb gazdasági élet nem feltétlenül vezet liberális politikához. Annak az örömhírnek a meghirdetése, miszerint a globalizáció mindenki számára jobbá fogja tenni az életet, szintén tévesnek bizonyult. Vitathatalan, hogy van sok nyertese, de egyre nyilvánvalóbb, hogy vesztesei is vannak. A lemaradók pedig egyre kevésbé tűrik el, hogy félrelökve csendben kell maradniuk.

A liberalizmus számára, úgy tűnik, nincs tovább. A szabadelvű ideológia repedései ma már olyan nyilvánvalóak és olyan nagyok, hogy az egész építmény kezd összeomlani - ez az alaptétele Patrick J Deneens *Why Liberalism Failed*² (Amiért a liberalizmus megbukott) című vitairatának.

Deneen a Notre Dame Egyetem professzora. Könyvét amerikai szemszögből írta, amelyben a liberalizmus fogalma nem mindig jelenti ugyanazt, mint Európában. Ez a szó helyenként a Demokrata Párt programjával, annak néha csaknem szociáldemokrata törekvéseivel szinoním, amely egy nagy és erős államot akar. A demokraták ugyanis azt mondják, hogy az egyént fel akarják szabadítani a régi, elnyomó hagyományok alól, amelyeket gyakran a vallással és a hagyományos családdal azonosítanak.

A liberalizmus azonban az éjjeliőr-jellegű kis állam modelljét is jelentheti, ahol az egyén úgy boldogul, ahogy tud, vagyis nagyjából a Republikánus Párt programját. Ebben pedig a globális piacgazdaság a hajtóerő, és aki annak az útjában áll, az magára vessen. Ezt újliberalizmusnak is nevezik. Ha Deneen svéd szemmel írt volna, akkor mind a szociáldemokratákat, mind a mérsékelteket³ egyaránt liberálisnak tartaná. Az előbbieket azért, mert ők a nagy és erős államot akarnak, amely feloldja a hagyományos kötelekeket és közösségeket és amely újraosztja a javakat. A mérsékelteket pedig azért, mert ők meg a globális piacban hisznek, ahol a folytonosan növekvő haszon és a gazdasági növekedés a legbiztosabb jele annak, hogy minden a legnagyobb rendben van.

Deneen úgy véli, hogy mélyebbre nézve beláthatjuk, hogy nincs valódi ellentmondás a kettő között; ezek valójában ugyanazon érem két oldalát jelentik. A liberalizmus mindkét változata - bár eltérő módon – egyaránt aláássa a hagyományos társadalmi formákat és értékeket.

---

¹ Carl Rudbeck: *Elitens växande vanda*. Axxess Magasin. 2018. Nr 4.

² Patrick J Deneen: *Why Liberalism Failed*. Yale University Press, 2018.

³ Mérsékeltek = Moderaterna, svéd polgári-liberális, jobboldalinak számító párt. SP.

Deneen elismeri, hogy a liberalizmus – amely a XVII.-XVIII. századi filozófusok és különösen a felvilágosodás tanaiban gyökerezik – egy szükségszerű reformot avagy forrdalmat hozott, amely véget vetett egy olyan társadalomnak, amely az embereket szabadokra és rabszolgákra, urakra és szolgákra osztotta és amelyben a hatalom egy kicsi arisztokrata réteg kezében összpontosult. A liberalizmus felszabadította az embereket egyfajta elnyomás alól, de vajon ez azt jelenti, hogy tényleg szabadok lettünk?

Egyáltalán nem – mondja Deneen. Shakespeare szavaival így is mondhatná: “Dögvész mindkét családra.”⁴ Annak ellenére, hogy a liberalizmus a föld csaknem minden országában elterjedt, a szabadságra vonatkozó ígéretei nem váltak valóra. Már írása elején leszögezi: “Egyre növekvő számú polgár látja úgy, hogy kormánya egészen másmilyen, mint amelyet kívánna. Egyre többen érzik úgy, hogy a kormány felett semmilyen kontroll lehetőségük sincs; nem érzik úgy, hogy kormányuk egy liberális filozófia eszköze vagy éppen teremtménye lenne. [...] Azok a szabadságjogok, amelyek védelmére a liberalizmust létrehozták – a lelkiismeretre, vallásra, gyülekezési jogra, szólásszabadságra és öngazgatásra vonatkozó egyéni szabadságjogok – az élet minden területébe való állami beavatkozás miatt, valójában nagy mértékben korlátozottak.” A könyvében közelebből is vizsgál néhány olyan területet, amelyekben bizonyítékokat talál állításai igazolására: politika és kormányok, gazdaság, oktatás, tudomány és technológia.

Sokáig azt hittük, hogy a globalizáció és általa az olcsó áruk tömege, kompenzálni fogja a szegények és gazdagok közötti egyre növekvő szakadékot: amíg a tömeg képes a Walmart⁵-ban vásárolni, addig elégedett, csendben lesz és nem törődik azzal, hogy a gazdagok még gazdagabbak lesznek.

Az oktatás, különösen az USA-ban, vízváltó lett gazdagok és szegények között. A legbiztosabb eszköz arra, ha valaki fel akar törni ebben a világban, ha egy elit egyetemen diplomát szerez; ez pedig sokkal könnyebb a tehetős rétegekből érkezők számára, mint azoknak, akik a Walmart-ban vásárolnak. Az USA-ban, a felsőoktatás, ahelyett, hogy kiegyenlítene az osztálykülönbségeket, sokkal inkább elmélyíti azokat. Az oktatás célja többé nem kritikus gondolkodású polgárok képzése, hanem győztesek kinevelése, akik hasonló gondolkodású társaikkal együtt, jól fizetett állásokat fognak kapni. A végzettség dönti el az egyén státusát. A liberalizmus ma már véget vetett annak a képzési rendszernek, amelynek nemrég még az volt a célja, hogy szabad, kritikus gondolkodású embereket neveljen.

Ez azt is maga után vonja, hogy a humaniorák – az egykori hét szabad művészet – kivételt képez, ezeket ugyanis számúzik egy félreeső zugba, miközben az úgynevezett STEM-tárgyakat favorizálják: tudomány (S), technológia (T), műszaki tudomány (E) és a matematika (M).

Ez utóbbi tárgyak tesznek minket szabadabbá. Ezek teszik lehetővé a számunkra, hogy úgy uraljuk a környező világot, mint soha azelőtt; ezek tesznek minket olyan individummá, aki szabadon választja meg a sorsát. Nem vagyunk többé egy szeszélyes természet rabszolgái.

“Az első forradalom és a liberalizmus legalapvetőbb és legjellemzőbb aspektusa az, hogy a politikát az akaratra, az egyén korlátlan és autonóm választására, alapozza.” – írja Deneen. Mindent szabad, amit nem tilt törvény. A szabadság az, hogy az ember azt tesz magával és a környező természettel, amit akar; egy olyan szabadság, amely szorosan összefügg egy extrém individualizmussal. Ez az új szabadság “megköveteli a felszabadítást mindenfajta megkötöttség és viszony alól, a családtól az egyházig, az iskolától a faluig, egy olyan társadalomtól, amely informális szokások és normák révén kontrollálja a magaviseletet és

⁴ Shakespeare: Rómeó és Júlia. Fordította Kosztolányi Dezső. III. felvonás, 1. jelenet. Mercutio halála előtt ezekkel a szavakkal átkozza el mind a Montague mind a Capulet klánt. SP.

⁵ Olcsó árukat kínáló amerikai áruházlánc. SP

viselkedést.” A család és a gyermek többé nem a civil társadalom sarokköve, hanem a személyes fejlődés és szabadság akadályai.

Ennek a hozzáállásnak az lesz a következménye, hogy az állam nagyobb befolyáshoz jut. Az egyre elszigeteltebb egyén többé nem támaszkodhat a régi, hagyományos közösségekre, hanem jóban-rosszban ki van szolgáltatva az állami hatóságoknak. Az egyszemélyes háztartás a liberalizmus ideális létezési formája – vagy, ahogy Deneen kifejezi: “a liberalizmus tehát két lételméleti pontban tetőzik: a felszabadított egyén és a kontrolláló állam”. A jobb- és a baloldal eszméi így egymással összeegyeztethetőnek bizonyulnak; mindkettő a liberális családfa egy-egy ága. Egy szabad, gyökértelen egyén, aki lélektelenül fogyaszt és aki nem tehet mást, mint, hogy az állami jóléti intézményekbe veti bizodalmát.

Deneen könyve sok tekintetben emlékeztet Yuval Levin: *The Fractured Republic*⁶ (Az összetört köztársaság) című nagy feltűnést keltett könyvére (bár Deneen sehol sem említi), amely szintén a régi közösségek hanyatlását és eltűnését panaszolja. Amiről mind Deneen, mind Levin megfélemez, vagy legalábbis, amitől nagymértékben eltekint az az, hogy ezeket a régi közösségeket nem csak elnyomónak lehet tartani, de valójában elnyomók is voltak a kicsit is eltérő emberekkel szemben. A vidéki élet nem mindig volt olyan pásztor-idill, amilyennek ma sokan láttatni akarják. Ha így lett volna, akkor a ”városi levegő szabaddá tesz” mondás aligha válhatott volna elkoptatott frázissá. Ateistának vagy homoszexuálisnak lenni a régi faluközösségekben nem csupán nehéz volt, de sokszor életveszéllyel is járt.

Deneen újra és újra visszatér kedvenc tételéhez: az amerikai értelemben vett konzervatívok, akiknek a gazdaságról vallott nézetei az újliberálisokéra emlékeztetnek, több közös vonást mutatnak a progresszív liberálisokkal, mintsem első látásra gondolnánk. A közöttük zajló heves viták többnyire nem a célról, hanem a hozzá vezető eszközökről szólnak: a vita arról szól, hogy ”a politika célja legjobban a piaci erők és a korlátozott állami szerepvállalás révén érhető-e el; avagy állami programokkal, amelyek igazságosabban osztják el a támogatásokat és kedvezményeket, mint a piaci erők tennék.”

Deneen bizonyítja, avagy legalábbis úgy érzi, hogy bizonyítani tudja, hogy a progresszív liberalizmus (szociálliberalizmus avagy a szociáldemokrácia) tulajdonképpen sohasem volt a klasszikus liberalizmus igazi ellenfele. ”Ennek igazi ellenfele egyfajta gyakorlati burkeanizmus⁷ volt: az a mód, ahogy az emberiség nagy része ténylegesen élte az életét.”

Deneen szemszögéből elérkeztünk arra a pontra, ahol a liberalizmus a demokráciát fenyegeti. A népnek nincs többé valódi befolyása a *res publica* vagyis a közügyek felett, hanem megelégszik azzal, hogy fogyasztó legyen egy liberális *res idiotica* keretein belül. Amíg a tömeg ezzel megelégszik, addig a demokrácia elfogadható az elit számára, azonban “amikor a demokratikus többség elveti a liberális eszmék egy részét – ahogy az utóbbi években Nyugat-Európában és Amerikában tették a választók – akkor egy növekvő kórus kezdi elítélni a demokráciát és a tömegek ostobaságát.” Az elit korlátozni akarja a demokráciát, mert az azzal fenyeget, hogy alássa a szakértők nézeteit azzal kapcsolatban, hogy mi a helyes és mi az igaz. Ennek a gondolatnak vitathatatlan liberális előzménye van. Nem kisebb mint John Stuart Mill⁸ - és nála liberálisabb alig lehet valaki – attól tartott, hogy a nyers és piszkos tömeg majd romba dönthet pótolhatatlan értékeket. Hogy ezt megakadályozzuk – érvelt Mill – a magasabb képzettségű embereknek több szavazata kellene, hogy legyen, mint a képzetlen tömegnek, amelynek nincs érzéke a magasrendű, finom dolgokhoz.

⁶ Yuval Levin: *The Fractured Republic*. Basic Books. New York, 2016.

⁷ Edmund Burke (1729-1797) politikai gondolkodó, a modern brit konzervatív politika egyik megteremtője.

⁸ John Stuart Mill (1806-1873) angol filozófus és közgazdász

Deneen könyve a mai politika nagy és nehéz problémáit és gyenge pontjait írja le. Kevésbé meggyőző, amikor megoldási javaslatokat tesz arra, hogyan javíthatnánk ki ezeket. Szerinte csak alulról felfelé jöhetnek a reformok és egy olyan helyi társadalomról álmodik, ahol természetközeli életet élünk, közelben termelt ételeket eszünk és magunk javítjuk meg elromlott dolgainkat, egyfajta "önellátó" életet élve: nem új teóriákra, hanem újfata gyakorlatra van szükségünk, amelyeket a mindennapi életben megvalósíthatunk.

Magam ebben kételkedem. Gonoszkodó gondolatom szerint sokan közülünk szívesebben élnek a Deneen által megvetett *res idiotica* világában, mint, hogy maguk javítsák meg elromlott számítógépüket és szívesebben szállnak repülőgépre, hogy Thaiföldre utazzanak, mint hogy lovon vagy szekéren menjenek a szomszéd faluba.

ford. Sörédi Pál

